

N e u w o

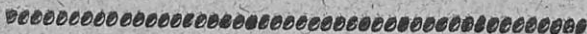
yhteiselle kansalle, kuinga pitää
kattaman Cholera tautia ja pa-
rantaman Cholera sairaita niil-
lä paikoilla, joilla ei ole
lääkäriä eikä apteekkiä;

jonga

Wendän kielessä Suomeksi Eäänst

GUST. WILH. WIRENIUS.

MÄCIBEN

W i p u r i s s a,

M. Cederwallerin Kirja painosta vuonna 1854

E s i p u h e.

Sämä tarpellinen firja on ulosannettu Tääkäritä-
ten Neuwolda St. Pietarborissa, hyväksi kat-
sottu Herralda Wenäjän Maan sisällä,
sen hallituksen Ministerildä ja
nyt Suomen tielesse käännetty Herran Wiburin
Läänin Maanherran ja Riddarin
Carl August Ramsayn vaatimuksen päälle.

Jumala kaikkialbias poisestään meistä Choleraan tau-
bin ja wahvistalon armollansa niitä, jotka sen alla wai-
puvat!

A. Kuinga Cholera tautia kart- taman pitää.

Quinikän jossakussa Ehlässä kuuluu, että läsnäolevaisilla paikoilla on tarittua tauti, josta sairaille äkisti tulee watsan puhdihstus oēsentamisen ja krampin kansa käsissä ja jalcoissa ja että siitä ihmiset ruttoon kuolewat, niin pitää asukain kawahtaman, ettei tauti heidän sygd tulis. Tainkaltainen tauti kutsutan Choleraksi, joka ihmisin ja kaluin kautta isänsä muuttaa yhdestä paikasta toiseen.

Silloin pitää asukain tarikan waarin ot-
taman seurawaisista neuwoista:

1. Ei pidä suingan kunnengan missäkän asias-
sa mänemän niihin paikoin, joissa kuuluu
Cholera olewan.
2. Ei pidä huoneeseensa eikä kartanollensa
mingän syyn tähden laskea senkaltaisia ihmi-
siä, reisuwaisia, ja kerjäläisiä eikä kaluja ja
kawaroja, jotka tulewat niistä paikoista,
joissa tauti kuuluu olewan.
3. Kylanwanhiman eli Ehlänpäällismiehen pi-
tä kaks kertaa päiwässä käymän joka talos-
sa katsomassa jos on sairaita, ja Ehlänasu-
kain pitää Ehlänwanhimallensa eli Ehlänpääll-
ismiehellensä wiipymätä ilmoittaman jos ku-
ta tulee sairaksi.

4. Huonet ja kartanot pitää pidettämän puhtaina ja kiviä; jos on missä vesilätkä niin se pitää täytettämän ja tasoitettaman, ettei vesi tule seisomaan ja märkänemään.
5. Huonet ja suojat pitää joka päivä laastaman ja siivottaman; eläimiä ja lintuja ei pidä niihin laskettaman; päivässä pitää neljä eli viisi kertaa poltettaman katuraa eli pihkaa, taikka myös saumutettaman ätikällä eli hapataarilla sillä muotoa että tämä kaadetaan tulisen maan eli tiilikiven päälle.
6. Pitää kavahtaman ettei ruumis vilustu, ja ei käymän kylmällä ilmalla eikä liassa paljain jaloin eikä huonoissa jälkineissä, ei maattaman ulkona eikä ulkokuoneissa, jotka ovat kostiat ja kylmät ja joissa käppi tuuli; erinomattain ei pidä hikisenä mänemän ulos kartanolle; vaan pitää maattaman tuvisissa ja heinälatoloissa joissa on kivi ja ei käy tuuli.
7. Raikki ruoka pitää nautittaman varistettuna ja ei raakana; kaalinkeitosta, welliä, rōbetiä, maaomenia eli kartofelia, putroa, lientä hywistä nuorista sienistä ja tattista, joissa ei ole matoja, niinkuin koiruusista, hapasista walkeista ja muista joita syödän ja muutoin ovat terwelliset, mutta näitä ei pidä keitettämän ehjänä vaan pieniin palasiin leikattuina. Saapi myös kodullisesti syödä porkkanoita, naurita, retiikoita, kypsiä ome-

nia, perunoita ja makkioita kypsiä marjoja, mutta ei pidä syömän liiaksi.

8. Pitää kavahtaman ettei hikisensä juo paljo kylmää juotavaa, eikä wettä eikä olutta, mutta pitää juoman wähitäin ja ei kylmää.
9. Ei pidä syömän wanhoja matosia sienä eikä tattia eikä senkaltaisia, jotka owat kovat ja myrkylliset; ei pidä syömän kowin suolattuja kaloja, katteraa kala mätiä, eikä wanhaa suolattua lihaa eikä kinkua eikä raswaa; ei pidä syömän liiaksi naurita, agurkia, kaalinronkoja, hernepalloja eikä papuja; ei pidä paljo syömän hapanta maitoa, kirnumaitoa, kiiheliä wierten kansa, eikä taaria kaalin ja agurkin kansa, eli batwiniaa, sillä se kylmää watsaa. Sanalla sanottu: ei pidä nautitseman mitän, josta tulee ihmiselle jano, joka saattaa paljo juomaan ja jäähyttää watsaa.
10. Ei pidä ilman waatteita eikä syömätä määnä ulos työhöön, eikä päiwäpaistessa eikä sateen alla olla paljain päin eikä paljain jaloin; hiestynenä ja wäsynenä ei pidä kätymän lepäämään paljaalle kostialle maalle eikä nurmelle, eikä tuoreen heinän päälle, josta ei vielä ole kuiwanut, waan pitää paneman alaksensa kuiwia witsvoja eli oltia; mutta paras on lewätä karrissa, warjossa ja ei tuulesa. Ei pidä uiman hikisensä, ei jokiloissa eikä lammiloissa.

11. Ei kennengän pidä illalla, aamulla ja erinomatain yöllä kulkeman teillä, jos ei ole sängen tarpellinen asia, niikuin wahissa ja hewossa katsomassa, mutta silloin pitää ensin makaman tarpeksi, syömän illalla, waatettaman itsensä paremmin ja määnemän Jumalan turwisja asiaan. Jos sitten tahtoo lewätä ulkona, niin ei pidä olla paljaalla maalla eikä ilman alla, waan warjossa, ja pantaman jotakuta kuumaa alaksensa, taikka tekemän maja taika warjoman itsensä niinimattoilla ettei kaste eikä wesi kostuta.
12. Ennen kaikkia ei pidä olemän kapakoissa eli jomapaikoissa eikä juopumisessa. Niissä woipi kofta tulla seuraan senkaltaisten ihmisten kansa, jotka owat tullet niistä paikoista, joissa Cholera liikkuu ja heildä saada taudin.
13. Pitää elämän koftullisesti ja rauhallisesti, sillä Cholera tarttuu enäämin niihin jotka juowat, owat riitaiset, rauhattomat ja siiwottomat, jotka owat tottunet keltwottomukseen ja terwenttansa tuhlawat. Kaikki tainkaltaiset ihmiset owat kuollet Choleraan Australiassa, Saratowissa, Donin maalla, Moskowassa ja muissa paikoissa joissa Cholera on ollut, mutta ne, jotka owat elänet koftullisesti, lewollisesti, pirtidsti, puhtasti ja siiwollisesti, niinkuin hywille Christityille sopii, owat Jumalan armon kaulta, tästä rumasta taudista pääsnet.

14. Jos ei kuka itsensä kawahda ja tulee sairaksi niin pitää viipymättä menemän päällysmiehen tykö saamaan apua, taikka laitaman hänelle sanan. Choleraa on hyvä parantaa taudin alussa, mutta jos se saapii aikaa, niin on sitä työläs lääkittää.

B. Kuinga pitää lääkitsemän niitä kuin sairana ovat Cholerasa.

Kuinikän kuuluu että Cholera on läsnä, niin pitää kohdastansa lämmittämän saunaa josta päivä, että se aina on valmis jos kuka tulee sairaksi. Mutta jos ei missä ole saunaa niin pitää lämmittämän suurembaa tupaa, jossa on suuri uuni, enemmän kuin tavallisesti, vaikka olis kesa warina.

Pitää kokoaman hyvin hajullisia yrttiä ja ruohoja, niinkuin Englaskan ja Suomen mynttiä, lesmuksen kukkasia, koiran helispuun (koiranheispuun) kukkia, kamillia, kalmusjuuria, baldriania, walkiain walmo kukkaisten päitä eli nuppia, turkin pipuria, sinapia, pipparotia, spongia fluviatilis, (Wenäjäksi: badaga, Saksaksi: Flußschwamm), pellawassemeniä, ortanryhniä, kauranryhniä, tärkelystä, mettä, ärtikkää, spiritusta eli wäkewää wii-
naa ja muuta sentkaltaista.

Missä wessissä on werta imewäisiä matoja, joilla on selässä keltaisia wiiruja mustilla pilkoilla *) niin pitää niitä pyytämän niin paljo kuin saapi ja pantaman uusin puhtaisiin kiviporttiin eli lasiin, joissa on jokiwettä. Näitä porttia eli lasia pitää peitettämän harwalla palttinalla ettei maot tule tukahutetuiksi eikä pääse ulos; joka päivä pitää pantaman weres wesi. Jos yksi eli ustiambi kuolee niin pitää se kuollut poiswiskattaman ja pantaman toinen wesi, muutoin kaikki maot kuolewat.

Missä Ehlässä mahdollista on, pitää hantittaman sirulnika eli sälskäri, joka osaa iskeä suonta ja panna klistiriä, mutta jos ei tätä ole, niin pitää kuitengin, jos woipi, joka Ehlässä löhtymän pari klistiri ruiskua eli rakkoa ja yksi suonenvauta eli näppäri, niin myös kuppari sarwia.

Cholera n tunnus merkit.

Cholera tauti ei ilmesty kaikkisssa ihmisissä yhdellä tavalla. Harmaan se alkaa tähdellä woimallansa, mutta enimmittain wähän kerrallaan. Muutamissa ensin turpoaa watsa, tulee watsan puhdistus ja tärinä watsassa, joka toisinaan kestää kolme ja ustiammen päi-

---

*) Suomen maassa löytyy myös mustia werta imewäisiä matoja, joilla ei ole keltaisia wiiruja selässä, mutta niitä ei pidä ottaman, sillä ne ovat wahingolliset.

män, seitsemään asti. Senjälken ihminen taikka koston, taikka tulee waiwa aina suuremmaksi. Se mikä lähtee ihmisestä ulos on wetelä niinkuin wesi; paitsi tätä saapi sairas trampia, ensin pohjukeissa eli jaloissa, senjälken käsissä, formissa ja käsvarsissa; sitte muuttuu trampin millon käteen, millon jalkaan, millon waiwaa yhtä, millon toista luvetta; kynnet tulewat sinisiksi, kädet, jalat ja koko ruumis tulewat kylmiksi, wassa wetää itsensä rinnan alla, kasnot saawat kuollen näön, silmät seisahtuwat päässä, ihminen tulee ahdistukseen, wiskaa itsensä sinne ja tänne, saapi sammuttamattoman janon, waatii aina kylmää wettä ja ei koskaan saa tarpeeksi. Näin hän waiwataan siihen asti kuin hän kuolee. Tämä taikki tapahtuu kolmessa päivässä; toisinaan tulee tauti niinkuin puolen päivän aikana ja ehtona jo lopetta hengen. Muutamissa tämä tauti taas alkaa näin: ensin kiivistää päätä, woima loppuu, ihminen rupea horjumaan yhdellä puolelta toiselle, niinkuin juopunut, polmet waipuwat, sydämen alla tulee poltto ja hengen weto tulee waikeaksi; kuintengin sairas vielä pysyy jaloillansa; mutta sitte, jos ei hän saa apua eikä estetä tautia, tulee hänelle ahdistus, mielen käännös ja waiwa wassassa, senjälken wassan puhdistus ja oksentaminen, taikka myös ensin oksentaminen ja jalestä wassan puhdistus, molemmista päistä lähtee woimalla paljo wetelää ainetta.

Kuin west, kramppi wetää kokaan jalat ja kädet, jotka tulevat kylmiksi, ja sairast ei enä testä jaloillansa; jonga jälkeen hän joutuu samaan kurjuuteen kuin ennen sanottu on.

Kuinkin joku alkaa sairaaksi tulla silloin kuin Cholera liikkuu eli saapi watsan puhdistuksen, eli mielen käännöksen ja kramppin, niin pitää hänen siinä paikassa heittämän pois kaiken tyhön teon ja ei silmänrepäystä wiipymän itsensä hieromasta rinnan aluksista spongia flywiatilis (badäga) voitella*), joka on tehty öljyllä eli wiinalla, ja kändä watsallensa lämpymän uunin päälle ja peittämän itsensä hywin että lämpiää, ottaman yksi näpillinen surwottuja krapun silmiä taikka näkin kengiä (kottiloita), taikka jos ei näitä ole, yksi näpillinen hienoksi surwottua liitua, johon sekoitetaan yksi lusikka wäkewätä walkean walmon päin keitosta*) ja toinen lusikka saleppa keitosta.

Koska watsan kivistys on kowa niin on hyvä antaa sairaalle yksi lusikka hyvää liinawoita taikka bomulöljyä ja tunnin perästä taas toinen lusikka. Wähän ajan takaa pitää sitte sairaan juoman waria krusmyntti keitosta, taikka koiranhelispuun kukan keitosta, taikka keitosta Suomen myntistä eli muusta samanlai-

---

*) Kuinga tässä kirjassa nimitetyitä voiteita, ja keitoksia tehdään, neuwotan jälestä. Niitä lääkitys aineita kuin ei meillä meillä ole, on parasta saada aptekista.

sesta yrtistä, taiikka myös piitindä. Sairaasta pitää lämmitettämän lämpymillä turkilla, että hän hywin hiestyn ja nukkuu, niin tauti Jumalan avulla lakkaa. Senjälken ei enä tauti pääse voimaan ja sairas toisena päivänä tulee terweksi, mutta hänen pitää karttaman wilustusta ja ylönsyömistä.

Mutta jos ei ihminen ota waarin ensimmäisistä nimitetyistä taudin merkistä, eikä seuraava näitä parannus neuvoja, että tauti saapi aikaa, niin tulee sairas suureen waaraan. Silloin on waikua parandaa händä, ja toisinaan ei se ensingän ole mahdollinen. Ettei sairas kuolis pitää auttaman händä ilman taitikka wiimpyystä. Ruinikän oikeita Cholera taudin merkkia nähtyn pitää sairas kohdastansa wietämän lämmitettyyn saunaan taiikka sitä wasten lämmitettyyn tupaan, pantaman penkille ja lastettaman werta käsistä, jos wesi lähtee lopen wähin ja heräkeä juoksemasta, niin pitää lastettaman toisesta kädestä, niin että molemmista käsistä lähtee kahden juomalasin werran, taiikka ei wähemmin kuin kolme thekuppia; jos ei wesi lähe kumbastakaan kädestä niin pitää sairas riisuttaman alastomaksi, pantaman saunan lautasille, eli, jos hän on tuwassa, lämmitetyn uunin päälle, ja hänen kätensä ja jalkansa pitää hierottaman saralla eli lankasukilla taiikka kintaila; kaks eli kolme hengeä pitää händä hieroman nopiaksi, ei aiwan kowaksi eikä pehmeä-

11. Kuinikán sairás lámpiää, niin weri rupea juoksemaan käsistä. Koska werta on laskettu niin paljo kuin tarwis on, sidotan haamat käsistä. Senjälken hierotan kädet, jalat, watsa ja kaikki ne paikat, joissa on trampi turkinpippurin wiinalla, spongia flurviatilis (badaga) voitella, eli sinapilla sekoitettuna äitikan kansa, eli piparotilla, joka on sweteläksi tehty tiehurwalla wedellä eli äitikällä, niinkauwan että ruumis tulee punaseksi ja lámpiää; sitte pitää sairaasta saunassa wihtoilla hywin kylwettämän. Koska kaikki tämä tapahtuu tuwassa uunin päällä, jossa sairaan pitää oleman peitettynä kauhianoilla eli turkilla, niin pitää händä sekä yhtenän hierottoman että myös saunuttaman äitikällä eli hapataarilla sillä muotoa että se kaadetaan waristetun maatiwen eli tiilin päälle; se astia jolla saunutetaan pitää pantaman sairaan peitoksen ala että hänen kätensä ja jalkansa tulewat saunutetuiksi ja lámpiäwät. Jos sairás kaikella tällä ajalla kowin waati juodaksensa kylmää wettä, niin sitä saapi hänelle antaa wähitäin, lusikan werran Ferralaan, usiammaši; woipi myös antaa hänelle pikkuraisen palaisen jäätä, jota hän nielee; tämä kylmä wesi ja jää, jota näin wähittäin annetaan, estää offentamisen. Senjälken pitää hänelle antaman äskén lypsettyä ja wielä lämmintä maitoa, taikka terkkelys eli saleppa teitosta, taikka altejuuren eli gummi arabicum (kirs-marjapuunpihta) teitosta sekoitettuna puoleksi

wäkewällä walkean walmon päin teitoksella; tämä parantaa watsan waiwan ja puhdistuksen. Jos sairas waatii joudassensa lämmintä juotawaa, niin pitää hänelle wähän ajan takaa antaa saman kupin eli puoien juomalasin werran maitoa teitettynä krusmyntin kansa, eli waria krusmyntti teitosta, eli kamilli teitosta, taikka koiranhelispuun kukan eli lesmus kukan teitosta. Tämän kautta sairas hiestyy ja taudin woima vähenee. Kaiki tämä pitää ruuokattaman siihen asti kuin watsan puhdistus olesentaminen ja frampi peräti herkeä ja ei puolen päivän ajassa tule takasiin. Sairas tuntee itsensä wähemmäksi wointassansa, alkaa hiestyä ja nukkua kupeellensa, niinkuin terve.

Mutta ennenkuin hän nukkuu pitää händä pyyhittämän kuivaksi, pantaman hänen päällensä kuiva ja lämmin paita ja kuivat willa sukat, käärittämän händä turkkiin, ja wietämän saunakammarin taikka penkille ja kawahtaman ettei tuuli käy owesta hänen päällensä. Jos tapautuu että sairas tahtoo laskea wettänsä, niin pitää annettaman hänelle astia, mutta ei wietämän händä porstupaan eikä kartanolle.

Jos ei watsan puhdistus lakkaa, niin ei ole paha panna hänelle tärkelys elistiriä, mutta ei enämmin kuin juomalasti; jos elistiri tulee takasiin, niin pannan toisen kerran ja taas uudestaan muutaman kerran.

Jos sairaa oksentaa sappia eli waria ja katteraa märkyttä, niin pitää antaman hänen juoda weden kansa yksi näppillinen eli ihelusta hienoksi surwottua ja sihdattua hiiltä, eli hienoksi surwottua hiilleksi poltettua ruisleipää, taikka koiwubiiltä, eli liitua, taikka myös saman werran sihdattua kuiwa unnista otettua tuhka. Jos ei sairaa lakkaa oksentamasta nimitettyä märkyttä niin annetaan vielä samaa juomaa ja saman werran. Jos sairaalle tulee kipu sydämen ala ja watsassa ja watsa alkaa turwota niin pannaan kipiälle paikalle kymmenen eli wiisitoista kymmentä werta imewäistä matoa; koska nämät owat imenet kylläksensä ja langewat pois, niin pitää niille paikalle, joita he owat imenet, pantaman liinawaateita, jotka owat lastetut tiehuwaan weteen, neljä eli wiisikertaisesti; ja koska nämät waattet jäähtywät niin muutetan toiset, siihenasti kuin weri lakkaa wuotamasta.

Jos sairaalla on kowa tuska, niin pitää, senjälken kuin weri maot owat lastetut imemään, kohdastansa pandaman sydämen ala taihinata tehtyä pehmeästä ruisleiwästä, surwotusta sinapista ja ätikästä, taikka sinapin siassa: hienoksi rewitystä piparrotista. Koska kowat taudin tarkaukset huowistuwat ja sairaa saapi lewon ja tahtoo syödä, niin ei pidä hänelle annettaman kuiwa leipää, ei lihaa, ei piirakkaa eikä pannukakua, waan wähä wetelää lientä kaura ryynistä, eli muista ryynistä,

taikka myöskin samaa ryyhi lientä keitetynä kanelihan kanssa.

Koska sairas on heikko ja pitkään kostuu, niin on hyvä antaa hänen juoda keitosta baldrianista, eli kalmuksesta taikka wesiapilaasta.

Jos Jumala auttaa ja sairas nousee muuteltansa niin pitää häntä syöttämän ryyhi liennellä, eli wetelällä lihaliennellä, eli liennellä pienistä kaloista, taikka muulla hoikalla liennellä; antaman hänelle wehnäleipää, ja jos ei sitä ole, leipää sikhattuihin ruis jauhoihin (lestyleipää). Mutta taaria, hapankaalia, suolassa agurkia, suolasta kalaa, kalamätiä, suolasta lihaa, sanalla sanottu: suolasta ja hapanta ei pidä mitään annettaman, ennentuin sairas tulee oikein terveeksi.

Joka Cholerasta kostuu pitää lawahtaman wilustusta, ylönsyömistä ja ennen kaikkea juomasta; pitää waarin ottaman kailista edellä nimitetyistä neuvoista ja laittaman tautia, muutoin se otta uudestaan kiini toisen ja kolmannen kerran, ja silloin on waikia ihmiselle siitä päästä.

Taudin aikana ei pidä juoman terwawetä eikä wiinaa pippurin kanssa, eikä salmiakiviinaa, eikä muita sentkalaisia lääkityksiä.

C. Neuvo, kuinga tehdään lää-
kityksiä Cholera tautia vastaan.

I. Hieromista, spirituksia ja
voiteita.

a) Turkin pippuri wiina. Ota kaksi kym-
mettä turkin pippurin palloa, surmo ne hy-
västi, pane puteliin taikka lastuun ja laa-
da niiden päälle puoli tuoppia wäkewää wi-
naa, anna seisoa lämpymässä paikassa kol-
me päivää, puistele kaksi kertaa päivässä;
sillä sitte wiina, niin se on walmis. Mut-
ta jos kiiresti on tarwis tätä wiinaa, niin
pitää pippurin päälle kaadettaman kiehumaa
wettä, niin paljo että pippuri tulee kostiak-
si ja turpoa, sitte kaadetaan wiinaa päälle,
annetaan sen wähän seisoa, siilataan wiina
ja ruukataan.

b) Spiritus, jolla hierotaan Cholera
sairasta. Ota äsken nimitettyä turkin pip-
purin wiinaa ja puhasta tipintaaria (terpen-
tin öljyä) eli puhasta idkötia, yksi juomala-
ssi kumbastakin, pane siihen hienoksi leikat-
tua kamfertia $\frac{1}{2}$ naulaa eli kuusi solotnika (*
ja yksi suurempi hienoksi surwottu kynslauk-
ka eli kaksi pienembää kynslaukkaa; tämä
kaiikki hämmennetään ja annetaan seisoa sii-

---

*) Yksi solotnika on kolmas osa luotia suomen mitan jälkeen.

henästi, että kamferi sulaa. Senjälkeen se siilataan ja ruukataan.

c) Saippua woide. Ota kuivaa hienosti leikattua saippuata ja puhasta sipintaaria (terpentiniöljyä), puoli naulaa kumbastafin, häämennä niin kauan että nämät hywin sekauduvat, pane sitte siihen neljäs osa nau-
la hienosti leikattua kamferia, jonga päälle taas kaadetaan puoli kuoppia wäkewää wiinaa, häämennä nämät hywin ja pane lämpymälle paikalle; ja kuin kaikki tämä sekoitus hywin sulaa niin on woide walmis ja sitä woipi ruukata. — Mutta jos tahtoo tehdä tämän woiten vielä woimallisemmaksi niin pannaan siihen puoleksi turkin pippurin wiinaa.

d) Spongia flumiaticis (badäga) woide. Ota puhdasta, hienosti surwottua ja hienos-
sa sihisä sihdattua badäga (spongia flumiaticis), niin paljo kuin tahdot, kaada siihen niin paljo wäkewää wiinaa, että se tulee sa-
fiksi kuin liinamoi; ja woide on walmis.

Taiikka: ota sihdattua spongia flumiaticis niin paljo kuin tahdot, ja kaada siihen liinamoi-
ra, että se tulee safiksi kuin karrin tö-
köti, niin woipi sitä ruukata.

Muistutus. Enämmin kuin kaikki mun woide auttaa turkin pippurin wiina ja tämä spongia flumiaticis (badäga) woide. Mutta

jos ei näitä ole, niin voiipi hieroa sairastai-
hienoksi surmotulla sinapilla, joka on sekoit-
tettu ätikällä; taikka: kiuwalla hienoksi re-
wityllä piparrotilla, jonga päälle on kaadet-
tu kiehumaa mettä eli ätikää eli taaria; taik-
ka: rewityllä retikalla, johon on pantu suo-
laa; taikka: paljaalla suolalla, taikka: suo-
lalla, jonga päälle on kaadettu mettä; taik-
ka: salmiaki wiinalla; taikka muulla senkal-
taisella, joka ärshyttää hipiää ja lämmittää
ruumista.

2. Waiwaa huojendamassa kei- toksia eli wesiä.

- a) Keitos walkeain waimo kulkaisin
päistä: ota kuusi suurta leikattua ja hie-
noksi rewittyä walmo kulkaisen päätä eli nup-
pia, pane ne puhtaseen pottiin, kaada nii-
den päälle kaksi juomalasia kiehumaa mettä
ja anna seisoa yhden tunnin. Siila sitte we-
si ja puserra se paksu, joka jääpi pohjaan,
kolmekertaisen riewun läpi; ja kaada sitte we-
den, jongan sinä näin saat, lastuun; sul-
je lastun hywin forkillalla, ja pidä kylmällä
paikalla.

Tätä näin tehtyä walkean walmon päin
keitosta ei anneta sairaalle paljaanna, waan
sekoitettuna puoleksi saleppa keitoksen kansa,
eli myds sulatulla kirsmarjapuun pihalla.
Se pannaan myds klistirin. Walmo kul-

Kaisen päitä pitää otettaman suuria, valkias-
ta walmosta, mutta ei pieniä mustasta ja
harmaasta walmosta, joilla on vähempi
voimaa ja suuruutta. Walmo päät pitää
myös oleman werokset, jotka ei ole turmel-
lut eikä liian kuivat.

- b) **Pellawas siemen keitos:** ota kaksi pääl-
listä eli kulkura lusikkaa nuorta pellawasie-
mentä, huuho weroksella wedellä, kaada sitte
sen päälle neljä juomalasia kiehumaa wettä,
anna seisoa niinkauvan kuin se jäähtyy ja
ota pois wahton joka nousee päälle, siila sit-
te wesi ja pane siihen vähän sokuria, jos on,
ja anna sairaalle juoda lusikka kerrallan, us-
siammasti.

Muistutus. Pellawas siemenen siassa saapi
myös tehdä keitosta sibdatusta kaura- eli otra-
ryynistä eli päärly- eli manna ryynistä, tai k-
ka wehnäjauhosta, taikka lestyjauhosta; kei-
tos pitää oleman paksu kuin liinawoi.

- c) Ota neljä solotnikia, surwostua gummi ara-
bicum eli kirsmarjapuun pihkaa, kaada sen
päälle kolme juomalasia kiehumaa wettä ja
koska liima sulaa, niin anna sairaalle juo-
da yksi lusikka kerrallan, ussiammasti.

Kaikki nämät sakiat liimajuomat owat san-
gen hyödylliset Cholera tautia vastaan. Mii-
tä annetaan ussiammin, mutta vähittäin.
Monesti on tapahtunut että yhdestä ja kah-

besta lussikasta ohjentaminen on veräti lafannut. Saman hyvän toimittaa myös ästen lypsetty vielä lämmin maito, koska sitä annetaan vähittäin ja usiammitain.

3. Hywinhajullisia, wirwottawaisia ja hiestäwäisiä keitoksia eli thewesiä.

a) Krusmyntti keitos eli thewesi. Ota kaffi näpillistä eli kaffi ihelusikkaa hienoa Engelsen krusmynttiä, pane thekannuun eli pottiin, kaada sen päälle puolitoista juomalasia eli kolme thekuppia kiehuuaa wettä, peitä kannella ja vielä waatteella ettei se jäähy, odota wähän aikaa, kaada sitte wähän ulos ja katso onko saanut wärin; jos on saanut wärin, niin on keitos walmis; anna fairaalle juoda taikka niinitän taikka wähän sokurin kansa, jos fairas niin tahtoo.

Muistatus. Engelsen krusmyntin sijaan woipi myös ottaa Suomen mynttiä, eli kamillia, eli herba serpillis eli lesmuksen kakkia, eli koiranhelispuun kakkia, eli siestarlaislehdiä, taikka myös anis taikka kumina siemeniä, taikka muita samankaltaisia hajullisia yrttiä, joita sopii olemaan saapuilla; mutta jos ei kaitkia näitä ole, woipi myös tehdä thewettä eli keitosta nuoresta shysoraasta, toufooraasta, taikka myös taurasta.

b) Raura keitos eli Raurathewesi. Ota kaksi sydämälusikkaa hienoksi surmottua Rauraa eli Raurarynniä, huuhdo hyvin puhtaaksi kylmällä vedellä, pane thekannuun eli pottiin, kaada sen päälle puolitoista juomalasta eli kolme thekuppia kiehuaa wettä, peitä hyvin ja anna wähän seisoa, niin sitä woipi ruokata niinkuin ennen on sanottu.

4. Klistiriä.

a) Tavallinen Klistiri. Ota ei tähtyä lusikkaa tarkelystä, pane pieneen puhtaaseen pottiin, kaada siihen wähdäisen kylmää wettä ja muserra tarkelys rikki, ettei siinä ole rynnä eikä palasia, kaada sitte siihen yksi juomalasi kylmää wettä, hämmennä, pane tulisiin hiiliin päälle, ja hämmennä ahkerasti niinkauvan kuin tarkelys kiehuu ja tulee sakiaksi kuin liinawoi. Anna sitte jäähtyä ja kuin on jäähtynyt niin katso, jos se on aiwan saki, ettei se luowu lusiasta, niin lisää wähän kiehuaa wettä ja anna vielä kerran kiehua, siila sitte lämpymänä puhdaan liinasen riewun läpi, ettei tarkelykseen jää yhtäkään palaista. Tainkalkaista wähän lämmintä Klistiriä otetaan yksi juomalasi eli puolitoista thekuppia, kaadetaan Klistiri piippuun eli rakkoon, ja pannaan sairaalle niinkuin tavallinen on.

Muistutus. Tarkelyksen siassa saapi myös sa-

massa tavalla tehdä Elistiriä, hienosfa sibiisä sibiidatusta wehnäjauhosta, ruisjauhosta, wehnäliimistä niin myös surwottuista pellawassemeniistä. Weden siassa woipi keittää Elistiriä hywässä silamattomassa nuressa maidossa.

- c) Waiwaa hillittäwäinen Elistiri. Ota yksi juomalasi äsken mainittua tärkelys- eli jauhoelistiriä ja pane siihen yksi sydämälusikka walmopain keitosta. Woipi myös tehdä hywää waiwaa hillittäwäistä Elistiriä, koska keitetään kaksi walmopäätä hywässä nuressa maidossa; tainkaltaista Elistiriä pannaan samoten ei enämmin kuin yksi juomalasi kerrallaan.

Muistutus. Waiwaa hillittäwäistä Elistiriä ei panna sairaalle muuten kuin silloin, koska tavalliset Elistirit ei auta ja kuin watsan kiwistys on lopen kowa. Muistutetaan myös, että yhden suuren walmopään siaan saapi ottaa kaksi eli kolme pienembää.

5. W a h w i s t a w a i s i a l ä ä k i t y k s i ä.

- a) Baldrian keitos eli wesi. Ota kaksi the-lusikkaa eli kaksi näpillistä hienoksi hakattua baldrian juurta, pane pieneen pottiin eli tiwiseen kuppisiin, kaada sen päälle kolme the-kuppia eli puolitoista juomalasia kiehuwaa wettä, peitä ja anna seisoa niinkauwan kuin

se jäähtyy; kaada sitte lientä ja anna sairalle.

Muistutus 1. Baldrian juuren siian woipi myös ottaa ihmisen puhki juurta (angelika juurta; maalla ruukkawat lapset syövä sen warfia raakana); saapi myös otta kalmus juurta, eli liberstikan juurta ja tehdä siitä keitosta samalla tavalla kuin baldriaanista.

Muistutus 2. Nämät lääkitykset ovat hywänhajullisia ja wäkewiä, niitä pitää annettaman ustimmin, niinkuin yksi lusikka joka tunnissa, taikka, kuin on se sama, kaksitoista lusikka päivässä ylimalkain.

b) Westi apilas keitos. Ota kaksi näpillistä westiapilaita, pane pottiin eli kivi-kuppiin, kaada siihen puolitoista juomalasia eli kolme thekuppia kiehuwaa wettä, peitä ja anna seisoa niinkauvan kuin se jäähtyy; anna sitte lientä sairalle.

Muistutus 1. Westi apilaan siian woipi myös ottaa artemisia wulg (gräbo) eli artemisia abrotanum (äbrodd) taikka myös yksi näpillinen malia (koinheinää, malört) ja tehdä keitosta samalla tavalla kuin westi apilaasta.

Muistutus 2. Wihawia lääkityksellä ei anneta sairalle ustimmin kuin yksi eli kaksi lusikka joka kahden tunnin perästä eli kuusi kertaa päivässä: aamusta puoleenpäivään kolme kertaa ja puolesta päivästä iltaan kolme kertaa.

Waikka Cholera tautia parannetaan niin ei se kuitengan aina lykästy, sentähden pitää itsiänsä ja omiansa warjeleman siitä niin paljo kuin mahdollinen on; sillä se on paljo työlämpi ja kallimpi itsiänsä Cholerasta lääkitä kuin sitä karkata.

D. Kuninga niiden kansa pitää käytettämän, jotka kuolleet ovat Cholera tautiin.

Koska tapahtuu, että joku kuolee Cholera tautiin, niin pitää, niin pian kuin mahdollinen on, ilmoittaman sitä papille, ruunun palvelialle eli päälysmiehelle ja ei ruumista haudattaman, ennenkuin tulee käsky: millon, mihin ja millä tavalla se haudattaman pitää.

Siinä tuwassa, jossa Cholera sairastunut on, pitää ikkunat ja owet awattaman, ja poltettaman katarjaa. Ruumista ei pidä pesemän, eikä muutettaman hänen päällensä toisia waateita, eikä kossuttaman paljailta käsillä; mutta ensin pitää pesemän käsiansä talilla eli tölkeillä, vielä parempi on ottaa nahkakäsineitä, ja sitte panna ruumista hautaan, niin waastettuna kuin hän kuoli. Hautaa ei saa muut tehdä, kuin ne ihmiset, jotka kuollutta korjasit, silloin kuin hän ole sairana.

Jos tapahtuu, että kuka tahtoo pesä kuollutta, niin pitää händä pesemän paksulla suolawedellä.

Ei suingan saa ruumille suuta andaa, niin-
kuin muutamilla paikoilla tavallinen on.

Roska ruumista pannaan kirskuun niin pi-
tää ruumis peitettämän sammuttamattomalla
kalvilla eli hienoksi surmotulla hiilellä, taikka jos
ei näitä ole, niin pannaan ruumin päälle tuh-
kaa hiilinenä, niinkuin se uunista otetaan, mut-
ta se ei saa olla tulinen; kansi pannaan päälle ja
ruumis haudataan esivallan asetuksen jälkeen.

D. Mitä niille huoneille ja kar-
tanoille tehtämän pitää, joissa
on ollut Cholera sairaita
eli kuolleita.

Roska Cholera sairas on wiety toiseen
paikkaan lääkittäväksi, eli joku Cholera tautiin
kuollut on wiety hautaan, niin pitää tupa ja
kaikki kalut, jotka siinä ovat, hyvästi puh-
distettaman Cholera taudin hengestä; jonga-
tähden :

1. Nautaset, messingi, waski, ja hopia kalut,
aset ja astiat niinkuin: veitset, kirvet, wii-
kattet, sirvit ja muut senkaltaiset, jotka tu-
wasia ovat, pitää pestämän wäkewällä kyl-
mällä lipiällä, sitte huuhottaman kylmällä
mereksellä wedellä, pyyhittämän kiviä ja
wietämän kartanolle Eaton alla. Sinne pitää
myös pantaman silkiset ja muut kallimmat
waattet, ettei ne turmelduis sauwulda.

2. Puhdista kiviä ja lasi asteita ja kaluja ei pidä pois wietämän tuwasta, waan panda-man hyllylle eli lattialle.
3. Linnawaattet, sangywaattet, turkit, ja kaikki muut waattet kuin tuwassa owat, pitää samassa tuwassa ripustettaman ylös nuorin eli seipäin päälle, niinkuin pestyjä waatteita on tavallinen panna ylös kuwamaan.
4. Niiden ihmisten, jotka sairasta korjannet owat, pitää poisriisuman kaikki ne waattet ja jälkinet, jotka sairasta korjatesa owat ollet heidän päällensä, ja paneman samaan tupaan nuoralle eli seipäälle. Sitte pitää heidän pesemän heitänsä hywin ja päällensä paneman muita, puhtaita waatteita ja jälkineitä, jotka ei ole ollet niissä suojiissa, joissa sairas eli kuollut oli.
5. Supaa sauwutettaan tulikiwellä seurawaisella tavalla: ensin suljetaan ja peitetään owet ja ikkunat tarkasti, uunin ja reppänän reiät tuketaan hywästi tiini; sitte asetetaan keskelle lattiaa lewiä ja suuri kiwinen astia ja sen siinä toinen samankaltainen astia, johon pannaan kakskymmeniä solotnikaa surwottua tulikiwiä ja wiisi solotnikaa salpeteriä, joka hämmennetään ja sytytetään tulelle. Ihmisten pitää kaikkein siinä samassa tarkaaman ulos tuwasta ja hywin sulkeaman owen. Tämä sauwu häwittää kaiken taudin hengen ja

saaston turvasta, missä ikänänsä se siellä mahtaisi olla.

6. Toisena päivänä woipi awata tupaa, ja kaikki ikkunat, ovet, reppänät ja uunin reiät pitää kolme päivää seisoman awonaisina, että tuuli käypi läpi ja wiewi pois hajun turvasta, waatteista ja kaluista.
  7. Koska tupa on hywin tuuletettu, niin pitää seinät ja laki kalkittaman sammuttamattomalla kalkilla, ja penkit, pöydät, lattia ja kaikki astiat pestämän wälewällä lipiällä.
  8. Iiinawaattet ja muut saurwutetut waattet, joita woipi pestä, pitää hywin pestämän, mutta ne waattet, joita ei woi pestä, pitää pantaman ulos tuuleen kauwemmaksi ajaksi.
  9. Koska tupa on kalkittu, pesty ja tuuletettu kaksi päivää, uiin ihmiset saawat taas Jumalan avulla ajettaa itsiänsä sinne asumaan; mutta pitää wielä joka päivä saurwuttaman katajalla, eli hamuilla taikka terwalla. Salwen aikana pitää tupaa hywästi lämmittämän, ettei ole wintkaa. Sitte woipi siinä turwassa asua paitisi kaikkea peltoa.
-

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

~~318.11.5.~~

Läkettide 3,

Neuro

